

(इंग्रजी भाषेत मुद्रित केलेल्या न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

प्रकाशनयोग्य

भारताच्या सर्वोच्च न्यायालयात दिवाणी अपील अधिकारिता
(एस. एल. पी. (क) क्र. ३१३५०/२००९ मधून उद्भवणारे)
दिवाणी अपील क्र. ४२८२/२०१९

हिराबाई (म) त्यांचे कायदेशीर प्रतिनिधीमार्फत आणि इतर

— अपीलकर्ता (कर्ते)

विरुद्ध

रामनिवास बन्सीलाल लखोटीया (म) त्यांचे कायदेशीर प्रतिनिधीमार्फत
आणि इतर

— उत्तरवादी

न्यायनिर्णय

अभय मनोहर सप्रे, न्यायाधीश

१. अनुमती प्रदान

२. मुंबई येथील उच्च न्यायालयाच्या औरंगाबाद खंडपीठाने दुसरे अपील
क्र. १७७/१९८८ मध्ये पारीत केलेला अंतिम न्यायनिर्णय आणि आदेश
दि. १९/१२/२००८ ज्याद्वारे उच्च न्यायालयाने, यातील अपिलकर्ते यांनी
दाखल केलेले दुसरे अपील फेटाळून ट्रायल कोर्टाचा (संपरीक्षा न्यायालयाचा)

आणि प्रथम अपिलीय न्यायालयाचा न्यायनिर्णय कायम केला, त्याविरुद्ध हे अपील दाखल केले आहे.

३. हे अपील निकालात काढण्यासाठी, याखाली काही गोष्टींचा उल्लेख आवश्यक आहे.

४. दोन मूळ वादी, ज्यांचे दिवाणी दावा दाखल केल्यानंतर निधन झाले, त्यांच्या कायदेशीर प्रतिनिधींनी सदरचे अपील दाखल केले आहे.

५. मूळ दोन वादी या प्रतिवादी क्र.३ (यातील उत्तरवादी क्र.३— शंकरलाल) यांच्या सखळ्या बहिणी होत्या आणि कै. मोतीलाल हे त्यांचे वडील होते.

६. जालना शहरात “मोती बिल्डींग” नावाची चार घरे असलेली, प्रत्येक घराला स्वतंत्र क्रमांक म्हणजे [३४८४/३५३४](#), [३४८५/३५३५](#), [३४८६/३५३६](#) आणि [३४८७/३५३७](#) असा असलेली इमारत आहे. (जिचा उल्लेख यापुढे “दावा मिळकत” असा करण्यात आला आहे.)

७. प्रतिवादी क्र.३ /उत्तरवादी क्र.३ हयांनी दावा मिळकत एक व्यक्ती नामे बन्सीलाल शिवलाल हयांना दिनांक ०७/१०/१९६५ च्या नोदंणीकृत खरेदी खताने विकली. बन्सीलाल यांच्या मृत्यूनंतर, बन्सीलाल यांचे वारस म्हणून प्रतिवादी क्र.१ आणि २/ उत्तरवादी क्र.१ आणि २ हयांना दावा मिळकत वारशाने मिळाली आणि अशाप्रकारे ते दावा मिळकतीचे मालक झाले.

८. प्रतिवादी क्र.१ आणि २ हयांच्याशी प्रतिवादी क्र.३ हयांचा दावा मिळकती संबंधाने काही वादी निर्माण झाल्याने, यातील प्रतिवादी क्र.१ आणि [२/उत्तरवादी](#) क्र.१ आणि २ हयांनी प्रतिवादी क्र.३/ उत्तरवादी क्र.३

शंकरलाल आणि इतर (दावा मिळकतीतील भाडेकरू) हयांच्या विरूध्द दि. दा. क्र. ४८/१९७१ या क्रमांकाचा दिवाणी दावा १९७१ साली दाखल केला. सदरचा दावा हा मिळकतीवर हक्क घोषित करण्यासाठी आणि दावा मिळकती संबंधाने कायमस्वरूपी मनाई हुकूमासाठी होता. प्रतिवादी क्र.३ यांनी दावा लढविला.

९. दि. ३१/०१/१९७५ च्या न्यायनिर्णयाने/हुकूमनाम्याने, दिवाणी दावा (क्र.४८/१९७१) मध्ये प्रतिवादी क्र. १ आणि २/ उत्तरवादी क्र. १ आणि २ यांच्या बाजूने हुकूमनामा झाला. ट्रायल कोर्टाने इतर गोष्टीबरोबर निर्णय दिला की प्रतिवादी क्र.१ आणि २ हे दावा मिळकतीचे मालक आहेत. हुकूमनामा अंतिम झाला

१०. त्यानंतर प्रतिवादी (यातील उत्तरवादी) विरूध्द एक दिवाणी दावा, ज्यातून हे अपील उद्भवले आहे, तो दाखल करण्यात आला. दिवाणी दावा क्र.४८/१९७१ मध्ये दिनांक ३१.०१.१९७५ रोजी पारीत केलेला हुकूमनामा हा दोन्ही वादींवर बंधनकारक नाही तसेच प्रतिवादी क्र.३ /उत्तरवादी क्र.३ हयांनी दावा मिळकतीच्या संबंधाने प्रतिवादी क्र.१ आणि २ /उत्तरवादी क्र. १ आणि २ हयांच्या नावे दिनांक ०७.१०.१९६५ रोजी करून दिलेले खरेदी खत देखील दोन्ही वादींवर बंधनकारक नाही असे घोषित करण्यासाठी सदरचा दावा होता.

११. इतर गोष्टींबरोबर, दावा मिळकत ही कुटुंबाची वडिलोपार्जित मालमत्ता होती ज्यामध्ये प्रतिवादी क्रमांक ३ हयांच्यासोबत दोन वादी, ज्या प्रतिवादी क्र.३/ उत्तरवादी क्र.३ हयांच्या बहिणी आहेत, त्यांचादेखील प्रतिवादी क्र.३

यांच्यासह समान हिस्सा आहे, या आरोपावर दाव्याचा पाया होता. वादींनी असे अभिकथन केले की, प्रतिवादी क्र.३/ उत्तरवादी क्र.३ ह्यांनी दावा मिळकत त्यांच्या माहिती, प्राधिकार आणि संमतीशिवाय विकलेली असल्याने, दिनांक ०७.१०.१९६५ चे खरेदीखत वादींच्या हिश्यापुरते रद्दबातल ठरते. वादींनी असेही अभिकथन केले की, दिवाणी दावा क्र. ४८/१९७१ मध्ये दोन्ही वादी पक्षकार नसल्याने, सदर दाव्यात दिनांक ३१.०१.१९७५ रोजी पारीत केलेला हुकुमनामा त्यांच्यावर बंधनकारक नाही तसेच अशा हुकूमनाम्याने दावा मिळकतीतील त्यांचे अधिकार, हक्क आणि हितसंबंध बाधित होत नाहीत.

१२. दिवाणी दावा प्रलंबित असतांना, प्रतिवादी क्र.३/उत्तरवादी क्र.३ यांची पत्नी, मुलगे आणि मुली दिवाणी दाव्यामध्ये, काही आरंभापासून आणि इतर नंतरच्या टप्प्यावर, वादी किंवा प्रतिवादी म्हणून दाखल झाले. प्रतिवादी क्र.३ त्यांची पत्नी, मुलगे आणि मुली ह्यांनी वादीच्या प्रकरणाला पुष्टी दिली.

१३ केवळ प्रतिवादी क्र.१ आणि २, ज्यांनी प्रतिवादी क्र.३ ह्यांच्याकडून दावा मिळकत खरेदी केली होती, त्यांनी दावा लढविला.

१४. प्रतिवादी क्र.१ आणि २ ह्यांच्या म्हणण्याप्रमाणे, प्रथम, दावा कालमर्यादेने बाधित होता कारण तो दिनांक ३१/०१/१९७५ च्या हुकूमनाम्याच्या तारखेपासून तीन वर्षांनंतर दाखल करण्यात आला होता. दुसरे, तो कायद्याच्या दृष्टीने अयोग्य होता कारण वादी हे कुटुंबाच्या मालकीच्या संपूर्ण मालमत्तेच्या संबंधाने वाटणीची मागणी करण्यास अपयशी

ठरले आहेत, तिसरे, तो प्रतिवादी क्र.३ /उत्तरवादी क्र.३ यांचेविरूद्ध हुकूमनाम्याची अंमलबजावणी टाळण्यासाठी, त्यांचे सांगणेवरून संगनमताने दाखल केलेला दावा होता. चौथे, दिवाणी न्यायालयाने त्यांच्या दिनांक ३१/०१/१९७५ च्या न्यायनिर्णयात नोंदविलेल्या सुस्पष्ट निष्कर्षाच्या प्रकाशात, दिवाणी दावा क्र. ४८/१९७१ मध्ये दिनांक ३१/०१/१९७५ रोजी पारीत केलेला हुकूमनामा देखील दोन वादींवर बंधनकारक होता: पाचवे, कोणत्याही परिस्थितीत दोन वादींना दावा मिळकतीत कोणताही अधिकार, हक्क आणि हितसंबंध नव्हता. सहावे, अन्यथा देखील, कुटुंबाचा कर्ता म्हणजेच प्रतिवादी क्र.३ यांनी कुटुंबाच्या फायद्यासाठी आणि कायदेशीर आवश्यकतेसाठी दावा मिळकतीची केलेली विक्री, कुटुंबातील सर्व सभासदांसहित दोन वादींवर बंधनकारक आहे: सातवे, सक्षम दिवाणी न्यायालयाने पारीत केलेला हुकुमनाम्याला आव्हान देणारा दावा टिकण्यासारखा नाही.

१५. ट्रायल कोर्टाने, दिनांक १६/१०/१९८१च्या न्यायनिर्णयाने/हुकूमनाम्याने दावा फेटाळून लावून प्रतिवादी क्र.१ आणि २ यांनी उपस्थित केलेल्या हरकती उचलून धरून वादींविरूद्धच्या सर्व प्रश्नांना उत्तरे दिली. वादींनी व्यथित होऊन २ रे अतिरिक्त जिल्हा न्यायाधीश हयाच्यासमोर प्रथम अपील दाखल केले. दिनांक ०९/०५/१९८८ च्या न्यायनिर्णयाने प्रथम अपिलीय न्यायालय हयांनी अपील फेटाळून लावले ज्यामुळे वादींनी उच्च न्यायालयात दुसरे अपील दाखल केले. आक्षेपित आदेशाने, उच्च न्यायालयाने दुसरे अपील फेटाळून लावले ज्यामुळे वादींनी खास परवानगीने या न्यायालयात

प्रस्तुत अपील दाखल केले.

१६. म्हणून प्रस्तुत अपिलामध्ये एक छोटा प्रश्न विचारार्थ उद्भवतो तो असा की, उच्च न्यायालयाने वादींचे दुसरे अपिल फेटाळणे न्यायोचित होते का आणि त्याद्वारे ट्रायल कोर्ट आणि प्रथम अपिलीय न्यायालय यांचे न्यायनिर्णय कायम करणे, ज्याचा परिणाम दावा फेटाळण्यात झाला हे न्यायोचित होते का.

१७. अपीलकर्ते यांचे विद्वान ज्येष्ठ वकील श्री. विनय नवरे आणि उत्तरवादी यांचे विद्वान वकील श्री निशांत रमाकांतराव काटनेश्वरकर यांचे म्हणणे ऐकले.

१८. पक्षकारांचे विद्वान वकील यांचे म्हणणे ऐकता आणि प्रकरणातील अभिलेखाचे अवलोकन करता, आम्हांस प्रस्तुतचे अपिलामध्ये कोणतीही गुणवत्ता आढळून येत नाहीत.

१९. आमच्या मते तीनही न्यायालये (दिवाणी न्यायाधीश, प्रथम अपिलीय न्यायालय आणि उच्च न्यायालय), प्रतिवादी क्र.१ आणि २ हयांनी उपस्थित केलेल्या सर्व वास्तविक आणि कायदेशीर मुद्दयावरील त्यांची कारणमीमांसा आणि निष्कर्ष हयाबाबत बरोबर होती. आणि त्यांची कारणमीमांसा आणि निष्कर्ष यांच्याबाबत मतभिन्नता असण्यास आम्हांस कोणतेही उचित कारण आढळत नाही.

२०. प्रथम, अपिलातील आक्षेपित निष्कर्ष हे समवर्ती स्वरूपाचे असल्याने, दुसरे अपिलामध्ये निर्णय देतांना ते केवळ उच्च न्यायालयवर बंधकारकच नव्हते तर ते तसे बंधनकारक असल्याचे योग्यपणे निर्णितही करण्यात आले

होते व शिवाय असे निष्कर्ष या न्यायालयावर देखील बंधनकारक आहेत: दुसरे: तरीही अन्यथा, वस्तुस्थिती आणि कायद्याचे योग्य आकलन यावर सर्व निष्कर्ष नोंदविलेले आहेत. म्हणून खाली सविस्तर दिल्याप्रमाणे या अपिलात कोणताही हस्तक्षेप मागवित नाही.

२१. तिसरे, प्रश्नाधिन दावा हा उघडपणे, दावा मिळकतीच्या संबंधाने, प्रतिवादी क्र.३ यांच्याविरुद्ध सक्षम दिवाणी न्यायालयाने पारीत केलेल्या दिनांक ३१/०१/१९७५ च्या वैध हुकुमनाम्याची अंमलबजावणी टाळण्यासाठी प्रतिवादी क्र.३ यांच्या आज्ञेवरून (सांगण्यावरून), त्यांच्या दोन बहिणी आणि कुटुंबिय यांच्यामार्फत दाखल केलेला संगनमताचा दावा होता.

२२. चौथे, मागील दाव्यातील परिच्छेद १८ मध्ये ट्रायल कोर्टाने नोंदविलेले निष्कर्षांच्या आधारे, प्रस्तुत दावा सर्व कनिष्ठ न्यायालयांनी योग्यपणे फेटाळून लावला होता. परिच्छेद १८ मध्ये ट्रायल कोर्टाने नोंदविलेले निष्कर्ष उद्धृत करणे समुचित आहे, जे खालीलप्रमाणे आहे.

१८. खरेदीखत हे शंकरलाल, जे सर्वमान्यपणे कुटुंबाचे कर्ता आहेत, हयांनी केलेले आहे. प्रतिवादी क्र.१ यांच्या स्वतःच्या जबाबाप्रमाणे त्यांना त्यांची वेगवेगळ्या लोकांची देणी देण्याकरीता पैशांची आवश्यकता होती. म्हणून त्यांनी बन्सीलाला यांना घर विकले. मोतीलाल यांचे इतर वारसदार यांना प्रतिवादी म्हणून पक्षकार करण्यात यावे, अशी हरकत प्रतिवादी क्र.१ उपस्थित करू शकत नाही. त्यामुळे कै. मोतीलाल यांचे जर इतर कुणी वारसदार असतील आणि जर

त्यांना दाव्यातील घराचे अन्यसंक्रामण(हस्तांतर) हे कुटुंबाच्या हिताचे नव्हते असे वाटत असेल तर, योग्य उपाययोजनेचा अवलंब करण्याची (जबाबदारी) त्यांची आहे. मोतीलाल यांचे इतर वारस प्रस्तुत दाव्याचे आवश्यक पक्षकार नाहीत. मुद्दा क्र.८ हा प्रतिवादींच्या विरोधात निर्णीत करण्यात आला आहे.

२३. आमच्या मते वरील निष्कर्ष हे केवळ प्रतिवादी क्र.३ च नाही तर एकाच कुटुंबाचे सदस्य म्हणून दोन वादींवर देखील बंधनकारक आहेत.

२४. पाचवे, एकदा का हे मान्य केले की दावा मिळकतीची विक्री कर्ता— प्रतिवादी क्र.३ हयांनी केली होती आणि ती, कायदेशीर आवश्यकता आणि कुटुंबाच्या फायद्यासाठी केली होती, मग ती वादीसंहित कुटुंबातील सर्व सदस्यांवर बंधनकारक होती.

२५. सहावे, वादी हे बाजू मांडून शाबीत करण्यास अपयशी ठरले की, प्रश्नाधीन विक्री ही कुटुंबाच्या फायद्यासाठी नव्हती किंवा अशा विक्रीची कोणतीही कायदेशीर आवश्यकता नव्हती किंवा कशाच्या आधारे त्यांनी दावा मिळकतीत हिश्याची मागणी केली. तर दुसरीकडे, प्रतिवादी क्र.१ आणि २ हे, सदर विक्री ही कायदेशीर आवश्यकतेसाठी आणि कुटुंबाच्या फायद्यासाठी होती हे सिद्ध करू शकले.

२६. सातवे, वादींनी स्वतः त्यांच्या साक्षीमध्ये कबूल केले की, त्यांनी, प्रतिवादी क्र. ३— त्यांचा सख्खा भाऊ याच्या चिथावणीवरून एक दिवाणी दावा दाखल केला. हे स्पष्ट दर्शविते की, दावा ख—याखु—या कारणासाठी दाखल केलेला नव्हता तर तो प्रतिवादी क्र.१ आणि २ यांनी प्रतिवादी क्र.३

यांच्या विरूद्ध मिळविलेल्या वैध हुकुमनाम्यावर मात करण्याकरिता आणि प्रतिवादी क्र.३ यांना त्याच्या (हुकुमनाम्याच्या) अमलबजावणीपासून वाचविण्याकरीता वादींनी दाखल केलेला संगनमताचा दावा होता.

२७. पूर्वगामी चर्चा/कारणे आक्षेपित आदेश, याद्वारे मिळालेल्या माहितीच्या प्रकाशात जे वस्तुस्थितीचे उचित आकलन आणि विचारात घेतलेला कायदा यावर आधारीत असल्याने, त्यामध्ये हस्तक्षेप करण्यास आम्हास कोणतेही योग्य कारण आढळून येत नाही.

२८. म्हणून ह्या अपीलामध्ये कोणतीही गुणवत्ता आढळून येत नसल्याने ते फेटाळण्यात येत आहेत.

.....न्यायाधीश
(अभय मनोहर सप्रे)

नवी दिल्ली
एप्रिल २५, २०१९

.....न्यायाधीश
(दिनेश माहेश्वरी)

नकार (डिस्क्लेमर)

“ या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या / तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार नाही. तसेच, इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि

कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणीकरिता वैध मानला जाईल.”

DISCLAIMER

“The Translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation”.

X X X X X X